

Rich. Willerslev

Nettoudvandringen fra Sverige til Danmark 1850–1910

En komparativ undersøgelse

Mellem 1850 og 1910 udvandrede (brutto) ifølge Emigrationsutredningen 203.800 svenskere til Europa. Denne udvandring var kun en brøkdel af udvandringen til Amerika, men den var til gengæld koncentreret til forholdsvis få landskaber i Sydsverige (Skåne, Halland, Blekinge og Småland) samt grænseområderne til Norge (Gøteborg og Bohus len, Älfsborg len og Värmland). Blandt de europæiske udvandringslande indtog Danmark en førsteplads, idet 82.840 af de ovenfor nævnte 203.800 udvandrede tog til Danmark. Dets andel af den svenske udvandreskare til Europa var på hele 40 pct.¹

En væsentlig del af disse udvandrede vendte før eller senere tilbage til Sverige, og det der er målet for denne afhandling er at finde holdepunkter for en vurdering af den svenske nettoudvandringens størrelse til Danmark i anden halvdel af 1800-tallet. Kilderne er ganske overvejende den officielle svenske befolkningsstatistik, G Sundbärgs oplysninger i Emigrantutredningens bilag XX og de danske folketællinger fra og med 1850.² Gennem en analyse af disse kilders informationer søges et grundlag for et rigtigere skøn over nettoemigrationens størrelse end det, der fremgår af den officielle svenske statistik.³ Når opgaven er begrænset til nettoudvandringen er forklaringen den, at de danske folketællinger kun giver mulighed for at belyse denne.

Indledningsvis kan der være god grund til at understrege, at den svenske og danske befolkningsstatistik hviler på et principielt forskelligt grundlag, og at de danske folketællingers oplysninger langt fra kan måle sig med de svenske hverken i bredde eller i detailrigdom.

Den svenske befolkningsstatistik grundlag var kirkebøgernes »husförhörslängder», hvor alle sognets (församlingens) beboere var bogført, og her blev ændringer i folkemængden gennem dødsfald, fødsler, ind- og udflytning til stadighed registreret. Uddrag af disse »husförhörslängder» – de såkaldte »summariska redogörelser» for folkemængden – blev årligt indsendt til de centrale statistiske myndigheder for bearbejdning og publicering. Ved folketællingerne – der fandt sted hvert tiende år i slutningen af december – var de publicerede oplysninger særlig detaljerede. Den svenske befolkningsstatistik giver altså en løbende registrering af befolkningens størrelse på

grundlag af kirkebøgerne. Fra 1865 omfattede den af præsterne indsendte »summariska redogörelse» også særlige lister over udvandrere, baseret på kirkebøgernes »utflyttningslängder». Som udvandrede registreredes principielt de personer, som »vederbörligen» havde udtaget af et såkaldt »utflyttningsbetyg» til udlandet. Et »utflyttningsbetyg» var ensbetydende med, at de pågældende blev udskrevet af menigheden eller »församlingen».⁴ Udvandrede, der som sæsonarbejdere tog til udlandet – ikke mindst til Danmark – blev derimod ikke registreret som emigranter. Af disse krævede man nemlig ikke, at de skulle udtage et »flyttningsbetyg», men de kunne rejse ud på et såkaldt »arbets- eller frejdbetyg», hvilket indebar, at de til stadighed stod som indskrevet i menigheden (församlingen).⁵

Den danske befolkningsstatistik indeholder ikke nogen årlig registrering over befolkningsmængden. Folketællingerne fandt efter 1860 sted hvert tiende år – dog blev folketællingen, der skulle have fundet sted i 1900 udskudt til 1901. Yderligere må tilføjes, at der for Københavns vedkommende fra og med 1885 fandt folketællinger sted hvert femte år. Folketællingernes grundlag var udsendte skemaer, som i København og købstæderne blev udfyldt af husejerne, på landet pålagdes det sognerådene at sørge for tællingens rette udførelse.⁶ Alle tællinger fandt sted den 1. februar, og giver kun et billede af befolkningsforholdene den dag, folketællingen fandt sted. Der gives ingen oplysning om udvandrede eller indvandrede. Det nærmeste man kommer en indvandringsstatistik er en registrering af befolkningens fødesteder. På de udsendte befolkningsskemaer blev der første gang krævet oplysning herom i 1845, men en bearbejdelse af disse fandt dog først sted ved tællingen i 1850. Og i den officielle publikation blev svenskerne og nordmænd slået sammen i en og samme gruppe. Fødestedsopgivelserne blev herefter ikke bearbejdet før 1870-tællingen, men i denne og de følgende tællinger findes en særlig oversigt over antallet af de i Sverige fødte. Ved at sammenholde f.eks. 1870- og 1880-tællingens oplysninger om svenskfødte vil den konstaterede stigning udgøre et minimumstal for nettoindvandringen af svenskere i tiåret mellem de to folketællinger (da tællingen som nævnt fandt sted den 1. februar, drejer det sig stort set om tiåret 1870/79). Når denne stigning i antal svenskfødte er at betragte som et minimumstal for nettoindvandringen, er grunden den, at der ikke gives oplysning om antal dødsfald blandt de i Danmark boende svenskere. Det skal til slut anføres, at de danske folketællingers opgørelse af svenskfødte ikke omfatter egentlige sæsonarbejdere, der som stenhuggere, landbrugs-, teglværks-, dige- og havnearbejdere m.m. havde kontrakt for sommerhalvåret. Disse havde med undtagelse af en formentlig fåtallig gruppe, der eventuelt overvintrede, forladt landet om efteråret.

Hvor holdbare er nu de oplysninger, som henholdsvis den svenske statistik giver om nettoudvandringen og den danske om antallet i Sverige fødte? Da nettoemigrationen fra Sverige er identisk med bruttoudvandringen minus tilbagevandringen, er problemet vedrørende den svenske statistik et dobbelt: Hvor pålidelige er udvandringstallene og hvor pålidelige er tallene for tilbagevandringen. Såvel den officielle svenske statistik som Emigrationsutredningen understreger, at bruttoudvandringen

generelt – altså ikke for Danmark specielt – er for lavt angivet. Ved at sammenholde en periodes fødselsoverskud med den faktisk eksisterende befolkning ved periodens begyndelse og afslutning fik man oplysning om, hvor mange personer, der netto var »tabt» til (eller vundet fra) udlandet. Når man til detta »tab» (eller gevinst) lagde indvandringen – som først var statistisk belyst fra 1875 – fik man et tal for den beregnede bruttoudvandring (eller indvandring). I denne periode var den beregnede bruttoudvandring betydeligt større end den registrerede. Forskellen betegnedes som »ej redovisat förlust» eller den ikke registrerede udvandring. På dette grundlag korrigerede Sundbärg de registrerede udvandringstal. De skulle forhøjes med 20 pct. for 1861/70, med 12 pct. for 1871/80, men med kun 5 pct. for de to følgende årtier 1881/90 og 1891/1900 og med 7 pct. for 1901/10.⁷ Det antages i almindelighed, at den vigtigste årsag til den manglende overensstemmelse mellem den beregnede og registrerede bruttoudvandring skal søges deri, at mange udvandrere ikke havde udtaget »flytningsbetyg».⁸

Det er med rette fremført, at korrigerings tallene kan være tvivlsomme, idet det ikke registrerede befolkningstab er en nettostørrelse – den faktiske ud- og indvandring, som ligger bag, har man intet kendskab til.⁹ Yderligere synes forskellige undersøgelser at have godtgjort, at den uregistrerede udvandring i hvert fald før 1870 relativt var mere omfattende for Europa end for Amerika,¹⁰ og for den europæiske udvandring tegnede Danmark sig som nævnt for broderparten. Som helhed tør man konkludere, at bruttoudvandringen til Danmark efter al sandsynlighed er sat for lavt – og det gælder i særlig grad perioden 1861/80, i mindre grad for tiårene 1881/90 og 1891/1900.

Vedrørende tilbagevandringen til Sverige anfører den officielle befolkningsstatistik, at den som helhed må antages at være for lavt ansat i 1880'erne.¹¹ For Danmarks vedkommende er der imidlertid grund til at antage, at tilbagevandringen af svenskere fra Danmark systematisk er anført for højt. Sundbärg såvel som den officielle svenske statistik før 1900 antager nemlig, at indvandringen fra Danmark til Sverige er identisk med genindvandringen af tidligere udvandrede svenskere. Men dette er ikke tilfældet. En del af de til Sverige fra Danmark indvandrede var danske statsborgere.¹² Forholdet var nemlig dette, at samtidig med at der i anden halvdel af 1800-tallet gik en bred strøm af svenskere til Danmark, var der også tale om en modgående strøm af danskere til Sverige, som ganske vist var af langt mindre omfang og i øvrigt af en anden karakter. Medens den svenske udvandring ganske overvejende bestod af arbejdssøgende, var de danske udvandrede i hvert fald mellem 1860 og 1890 i vid udstrækning repræsentanter for en kapitaludvandring med betydelig investeringsinteresser i svensk næringsliv, ikke mindst sydsvensk land- og skovbrug.¹³ Hvor mange danske udvandrede det faktisk drejede sig om kan ikke oplyses. Dog foretog »Statistiska Centralbyrån» en specialundersøgelse for året 1907. Heraf fremgik det, at af en samlet indvandring fra Danmark på 881 personer var de 359 danskere. Det antydes tilmed, at denne andel måske er i underkanten.¹⁴ Men i alle tilfælde: indvandringen fra Danmark til Sverige i 1907 bestod for mindst 40 pct.s vedkommende af danskere.

Bortset fra 1907 findes ikke nogen speciel opgørelse over den danske udvandring til Sverige, men et vist holdepunkt til at bedømme dens størrelse gives i nedenstående tabel 1, hvor stigningen i antallet af danskfødte i Sverige ifølge den svenske officielle statistik er sammenstillet med Emigrantutredningens tal for indvandringen fra Danmark til Sverige.

Tabel 1.

Indvandringen (brutto) til Sverige fra Danmark iflg. Sundbärg og stigningen i antal personer født i Danmark iflg. BSOS 1971–1910

	Invandringen fra Danmark	Stigning i antal danskfødte	Pct.
1871/80	10.262	1.778	17,3
1881/90	12.442	828	6,7
1891/1900	11.256	1.473	13,1
1901/10	9.583	1.180	12,3

Den stigning i antal personer, født i Danmark, som her registreres er ikke identisk med nettoindvandringen af danskfødte i de anførte tiår.¹⁵ Denne var større. Hvor meget større kan ikke oplyses, da der ikke findes statistik over antallet af døde danskfødte. Det fremgår imidlertid tydeligt af procenttallene, at disse mindstetal for indvandringen af danskfødte er en ganske tung post i indvandringsstatistikken, mindst for perioden 1881/90, nemlig 6,7 pct., højest for tiåret 1971/80, nemlig 17,3 pct. I øvrigt er indvandringstallene for dette årti mindre sikker end de følgende, idet indvandringen 1871/74 er beregnet på grundlag af den registrerede indvandring 1875/80.¹⁶

Nu er udtrykket født i Danmark ikke identisk med danske statsborgere. Den svenske statistik deler de danskfødte op i to grupper: Svenske og fremmede undersætter og antager, at de svenske undersætter fortrinsvis er børn af svenske forældre eller en svensk fader, men født i Danmark. De fremmede undersætter, født i Danmark, må helt eller ganske overvejende være danske statsborgere. Denne opdeling synes imidlertid at være ganske usikker, og selv de svenske undersætter, født i Danmark, kan ikke med rimelighed betragtes som tilbagevandrede svenskere.¹⁷

Den konklusion, der kan drages med hensyn til den svenske statistiks pålidelighed vedrørende tallene for nettoudvandringen til Danmark, er da den, at disse tal må betragtes som ganske usikre. De for lave udvandringstal (brutto) tyder på, at nettoudvandringen er angivet for lavt, de for høje tal for tilbagevandring tyder – alt andet lige – på, at nettoudvandringen er angivet for højt.

Vedrørende de danske folketællinger er problemet: hvor mange har ikke angivet fødestedet, og er opgivelserne rigtige for dem, der har angivet. Det sidstnævnte spørgsmål kan kun besvares i største almindelighed. Et væsentligt motiv til at skjule,

at man var født i Sverige, kunne tænkes at være at man derved ikke fik del i de sociale goder, som Danmark gav de indfødte. Men understøttelsen til de fattige var dengang så at sige begrænset til fattighjælp, og den blev først givet efter nøjere undersøgelse af ansøgerens forhold, idet kommunen kun var pligtig til at yde hjælpen, hvis ansøgeren havde haft fast ophold i kommunen i mindst 5 år.¹⁸ Yderligere blev der efter loven om tilsyn med fremmede af 15. maj 1875 ført en nøje kontrol med alle arbejdssøgende udlændinge, idet alle udlændinge, der ikke havde forsørgelsesret – hvilket forudsatte mindst 5 års bopæl i samme kommune – skulle være forsynet med opholdsbog. Denne blev udstedt af politiet, og såvel arbejderen som arbejdsgiveren var under straffansvar ansvarlig for, at hver ny arbejdsplads blev noteret i bogen.¹⁹ Navnlig efter 1875 har det været vanskeligt at skjule sin svenske identitet.

Spørgsmålet om uangivne fødesteder i folketællingerne kan besvares noget mere konkret. Antallet var, som det ses af nedenstående oversigt meget varierende.²⁰

Tabel 2.

Uangivet fødested i de danske folketællinger.

Antal personer.

1850:	0	1890:	2.924
1860:	1.188	1901:	12.339
1870:	862	1911:	14.637

Der er næppe tvivl om, at disse variationer skyldes en større eller mindre grundighed i Statistisk Bureaus bearbejdning af talmaterialet. Det er utænkeligt, at alle adspurgte i 1850 skulle have besvaret spørgsmålet. Der kan efter det foreliggende ikke herske tvivl om, at den grundigste registrering blev foretaget ved tællingerne i 1901 og 1911. Og det er af særlig interesse, at der ved disse tællinger blev foretaget en speciel undersøgelse af den gruppe, der ikke havde anført fødestedet. Statistisk Bureau kom til det resultat, at de personer, hvis fødested ikke var angivet, i almindelighed havde danske navne, og at de øvrige i tællingslisterne foreliggende oplysninger kun yderst sjældent havde givet støtte for formodning om, at den pågældende var født i udlandet, og at man derfor turde gå ud fra, at det virkelige antal fremmedfødte ikke i væsentlig grad oversteg de registreredes antal.²¹

Det er herefter rimeligt at gå ud fra, at selv om antallet af personer født i Sverige formodentlig er noget større end anført i folketællingerne – det kan være vanskeligt at skelne mellem svenske og danske navne – så er differencen næppe stor. Pålideligheden af de danske tal må derfor vurderes højt.

Den følgende oversigt er udarbejdet på basis af de danske folketællingers oplysninger om antal personer født i Sverige, og den danner et hovedgrundlag for den følgende fremstilling af nettoemigrationens størrelse.

Omend personer født i Norge og Sverige ikke er adskilt i 1850-tællingen, står det dog klart, at en betragtelig del af de 7.879 norsk- eller svenskfødte stammede fra Sverige. 1850-tællingen omtaler nemlig i sine kommentarer svenske karle på landet, og svenske »fruentimmere» i købstæderne.²² At der har fundet en svensk indvandring sted før 1850 er altså en kendsgerning, og en indvandring i 1840'erne bekræftes da også af såvel danske som svenske kilder.²³

Det fremgår ligeledes af tabellen, at indvandringen fortsatte de to følgende årtier, og at nettoindvandringen mellem 1850 og 1870 har udgjort mindst ca 7.500 – forskellen mellem de i 1850 7.879 registrerede nordmænd og svenskere og de i 1870 registrerede svenskfødte, i alt 15.388 personer. Når de 7.500 betegnes som et minimum, er forklaringen dels, at cifrene for 1850 omfattede både nordmænd og svenskere, dels at vi ikke har nogen oplysning om de i løbet af 20-års perioden i Danmark afdøde svenskfødte. Til sammenligning kan anføres, at Sundbärg i Emigrationsutredningen angiver en bruttoudvandring af svenskere til Danmark på godt 12.500. Tal for nettoemigrationen foreligger ikke før 1870. Men det turde ud fra de oven for givne danske tal og de følgende oplysninger om forholdet mellem de svenske udvandringer til og indvandringer fra Danmark anses for sandsynligt, at Sundbärgs tal for bruttoudvandringen ligger i underkanten.

Det er først fra 1870, at de danske folketællinger giver et fast grundlag for hvert tiende år at opgøre antallet af svenskfødte. De giver også – som det fremgår af tabellen – mulighed for i grove træk at konstatere ændringer i den svenskfødte befolknings lokalisering mellem 1870 og 1910. Omend dette perspektiv ligger uden for denne afhandlings rammer, finder jeg det naturligt i denne forbindelse at gøre opmærksom på, at over halvdelen af de svenskfødte – mere nøjagtigt 56 pct. – i 1870 var bosat i landdistrikterne. Det var med andre ord indtil 1870 i første række det danske landbrug, der udnyttede den svenske arbejdskraftsreserve. Efter 1870 – og navnlig efter 1880 – ændredes dette forhold radikalt, idet der nu var byerhvervene – frem for alt byerhvervene i København – som trak svensk arbejdskraft til sig. Medens kun 28 pct. af de svenskfødte i 1870 var bosat i København, var det i 1901 tilfældet med 43 pct., og hvis Frederiksberg medregnes, kom andelen op på 48,5 pct., hvorimod landdistrikterne kun tegnede sig for 35 pct. I 1911 var procenttallene henholdsvis 51 og 32 pct.

Som nævnt indgår dette forhold ikke som en del af den efterfølgende analyse. Dette er derimod tilfældet, hvad angår fordelingen mellem mænd og kvinder. Det fremgår af oversigten, at ved tællingen 1870 var mændene i overtal, idet de udgjorde over halvdelen – 55 pct. – af de i Danmark bosatte svenskere. Kun København var en undtagelse, idet der her var flere kvinder end mænd. De følgende tællinger er karakteriseret ved en stadig stigende overvægt af kvinder. I 1880 var deres andel steget til 53 pct., i 1901 til 63 pct. og ved den følgende tælling i 1911 til 64 pct. Ved de to sidstnævnte tællinger var der således henimod dobbelt så mange kvinder som mænd.

Hvor det drejer sig om en sammenligning med – eventuelt kombination med –

Sundbärgs oplysninger om nettoudvandringen er de danske tal, der i første række har interesse, stigningen i antal af svenskfødte fra tælling til tælling. En sådan sammenstilling er foretaget i tabel 4.

Tabel 4.

De danske folketællinger og Sundbärgs tal for nettoudvandring 1850–1910.

	Folketællingerne	Sundbärg	
	Stigning i antal personer født i Sverige	Nettoudvandring	
1850/69	(7.509)		
1870/79	8.760	1871/80	8.649
1880/89	9.654	1881/90	11.051
1890/1900	1.753	1891/1900	4.752
1901/1910	– 2.243	1901/1910	2.327

I oversigten er folketællingens tal for 1850/69 sat i parentes, idet tællingen i 1850 som tidligere anført ikke skelnede mellem personer født i Norge og Sverige, og de anførte 7.509 bl a af den grund angiver et minimums tal for nettoindvandringen. Hertil kommer – og det gælder hele talrækken – at folketællingernes stigningstal for at angive tiårenes nettoindvandring skal forøges med de i Danmark afdøde svenskere. Endelig skal det tilføjes, at Sundbärgs oplysning om nettoudvandringen 1871/80 delvis er konstrueret, idet indvandringen fra Danmark til Sverige først kendes fra 1875. Indvandringen 1871/74 har Sundbärg beregnet på grundlag af tallene 1875/80.²⁴

Forudsætningen for at Sundbärgs tal kan være rigtige er, at de er større end folketællingernes. Dette er ikke tilfældet i tidsrummet 1871/80. Her kan vi klart påvise, at hans oplysning om nettoudvandringen er forkert. Tallet er for lavt. For de følgende årtier ligger Sundbärgs tal ganske vist over folketællingernes, men afvigelserne er stærkt svingende. Udtrykt i absolutte tal ligger Sundbärg ca 1.400 personer højere end folketællingerne i 1881/90, men i 1891/1900 3.000, og det skønt der her er et interval mellem folketællingerne på 11 år. Særlig bemærkelsesværdig er perioden 1901/10, hvor folketællingerne viser et fald i antallet af svenskfødte på 2.243, medens Sundbärg anfører en nettoemigration på 2.327, altså en forskel på hele 4.600. Der er altså tilsyneladende ringe overensstemmelse mellem de to talrækker.

I et forsøg på en nærmere analyse, foreløbig begrænset til tiåret mellem folketællingerne 1870 og 1880, er både tællingernes og Sundbärgs tal brudt op i mænd og kvinder. For årene 1871–1874 er nettoemigrationens tal for henholdsvis mænd og kvinder af mig beregnet efter samme metode, som Sundbärg anvendte for den samlede nettoudvandring 1871/74. Resultatet af denne opdeling på de to køn foreligger i nedenstående oversigt.

Tabel 5.

De danske folketællinger og Sundbärgs tal for nettoudvandring fordelt på mænd og kvinder 1870/80.

	Folketællingerne			Sundberg	
	Stigning for m/kv			Nettoudvandring	
	M	Kv		M	Kv
1870/79	2.707	6.053	1871/80	3.470	5.179

Der kan være grund til indledningsvis at understrege, hvad tabellen ikke giver oplysning om. Den giver ikke holdepunkter for at vurdere, om Sundbärgs tal for nettoudvandringen af mænd er rigtige. Derimod understreger oversigten, at når Sundbärgs tal for nettoemigrationen ifølge tabel 4 var for lavt ansat, så er i det mindste en af årsagerne hertil at finde i den kendsgerning, at nettoudvandringen af kvinder var betydelig højere end af Sundbärg angivet. Antallet af de i Danmark boende svenskfødte kvinder steg mellem de to folketællinger med 6.053, men Sundbärg anfører en netto-udvandring på 5.179, altså ca 900 færre. Det er imidlertid klart, at Sundbärgs »kvindeunderskud» faktisk må være højere end de anførte 900, idet folketællingernes tal for stigning af svenske kvinder 1870/79 angiver et absolut minimum for nettoindvandringen, idet der ikke er taget hensyn til de i tiåret i Danmark afdøde kvinder.

Det er imidlertid muligt at give et mere konkret tal for Sundbärgs kvindeunderskud. Ifølge folketællingen var stigningen i antallet af svenskfødte 2.707 mænd og 6.053 kvinder, altså 3.346 flere kvinder end mænd. Forudsat samme dødelighed blandt mænd og kvinder er der nettoindvandret ca 3.300 flere kvinder end mænd, men efter Sundbärgs opgivelser var der kun tale om 1.709 flere kvinder end mænd. Nu var dødeligheden for kvinder lavere end mændenes, men dette til trods tør man nok antage, at Sundbärg har sat nettoemigrationen af kvinder henimod 1.600 for lavt. Teoretisk kan denne fejl enten skyldes, at mændenes bruttoudvandring fra Sverige til Danmark er bogført bedre end kvindernes, eller at kvindernes indvandring fra Danmark til Sverige er registreret bedre end mændenes. Det første alternativ er det mest sandsynlige: Kvinderne er i større udstrækning end mændene rejst til Danmark uden at udtage »flyttningsbetyg» og er følgelig ikke blevet registreret som udvandrere.

I denne forbindelse kan der være god grund til at gøre opmærksom på en beregning af nettoindvandringen, som blev foretaget af Statistisk Bureau i Danmark o. 1900. I »Befolkningsforholdene i Danmark i det 19. århundrede»²⁵ anførte Statistisk Bureau, at man på grundlag af det antal personer, der er født uden for Danmarks grænser kan beregne indvandringens (dvs nettoindvandringens) størrelse – ganske vist kun tilnærmelsesvis – idet man er nødt til at gå ud fra en vis vilkårlig forudsætning med hensyn til den fremmedfødte befolknings dødelighed. Og der fortsættes:

»Antallet af dødsfald i Danmark udgjorde i hver af de tre sidste folketællingsmellemlum (dvs 1870/79, 1880/89 og 1890/1900) omtrent en femtedel af folketallet ved periodens begyndelse. Dødeligheden i den fremmedfødte befolkning kan ikke antages at være større end hele befolkningens, snarere mindre, thi den sidste er belastet med dødeligheden blandt de børn, der fødes i løbet af perioden, medens der for den fremmedfødte befolknings vedkommende kun er tale om dødsfald blandt de ved periodens begyndelse tilstedeværende personer. Hertil kommer, at alderssammensætningen for den fremmedfødte befolkning må antages at betinge en mindre dødelighed end den normale, idet en betydelig part af de fremmedfødte nylig er indvandret og derfor må formodes at være i en yngre alder. Man tør derfor gå ud fra, at dødeligheden blandt de fremmedfødte i et tiår ikke overskrider den før nævnte femtedel . . . Hvis man på den anden side regner med en dødelighed, halvt så stor som den normale, kan der næppe være fare for, at man anslår dødeligheden i den fremmedfødte befolkning for højt.»

Man kan umiddelbart undre sig over, at antallet af dødsfald blandt befolkningen fra folketælling til folketælling nogenlunde konstant udgjorde ca 20 pct. af folketallet og spørge, hvorledes kommer da den notorisk faldende dødelighedsprocent til udtryk. Men dels var dødeligheden kun svagt faldende 1880/89 i forhold til det foregående tiår, og dels var der et interval på 11 år mellem folketællingerne i 1890 og 1901.²⁶ En efterprøvning af Statistisk Bureaus påstand om en dødelighed i folketællingsintervallerne af omtrent en femtedel af folketallet ved periodens begyndelse viser da også, at denne stort set er rigtig. 1870/79 var dødsfaldenes andel 20,2 pct. af befolkningen i 1870, 1880/89 19,3 pct. og 1890/1900 20,4 pct. af befolkningen i hhv. 1880 og 1890. Derimod kan beregningen ikke anvendes for det følgende folketællingsmellemlum 1901/1910, idet dødsfaldenes andel her kun udgjorde 14,7 pct. af befolkningen i 1901.²⁷

Forudsætningen for at man kan anvende den af Statistisk Bureau ovenfor skitse-rede metode til at beregne nettoindvandringen af svenskere – hvad enten man regner med en dødelig på 20 pct. eller 10 pct. – må være, at den svenskfødte befolkning, som blev registreret ved folketællingerne, var nogenlunde stationær. Tænker man sig det ekstreme tilfælde, at de svenskfødte alle havde forladt landet inden de var 50 år og stigningen i antal var koncentreret om ganske unge årgange, ville dødeligheden ligge under 10 pct. for ikke at tale om 20 pct.

Det spørgsmål, man stilles overfor, er altså dette: »Hvor stationær var den svenskfødte befolkning, der registreredes ved folketællingerne»? Holdepunkter til besvarelse af dette spørgsmål findes kun i den københavnske kommunale statistik ved tællingen i 1901. Her gives dels en oversigt over den indvandrede befolknings tilflytningsår, dels en mere specificeret oversigt over aldersfordelingen.²⁸ En bearbejdelse af den her givne oversigt over den indvandrede befolknings tilflytningsår giver det resultat, at af knapt 10.000 svenskfødte var af mændene knap 30 pct. flyttet til København mellem 1896 og 1901, godt 70 pct. før 1895. For kvindernes vedkommende var de tilsvarende tal 23 og 77 pct.

Det turde altså stå fast, at en meget stor del af de svenskfødte beboere i 1901 havde været i København mere end 5 år. De var indforlivet i det danske samfund i den forstand, at de havde forsørgelsesret.²⁹ Derimod var der kun forholdsvis få, der havde fået dansk borgerskab, skønt dette fra begyndelsen af 1890'erne blev tilstået langt hyppigere end tidligere. I perioden 1890/99 fik i alt 1.335 svenskfødte dansk statsborgerskab, men dette tal gælder hele landet.³⁰

Det kan i denne forbindelse være af interesse mere detaljeret at gøre rede for de svenskfødtes tilflytningsår til København og drage en sammenligning med danskere, tilflyttet fra landdistrikterne, jfr nedenstående oversigt.

Tabel 6.

Tilflytningsår for svenskere og personer fra landdistrikterne til København, iflg. Folketællingen 1901.

	Svenskfødte				Landdistrikterne			
	M		Kv		M		Kv	
	Antal	Pct.	Antal	Pct.	Antal	Pct.	Antal	Pct.
Før 1871	520	15,0	879	14,0	2.202	10,0	3.230	13,0
1871/75	304	8,5	531	8,0	1.576	7,0	1.729	7,0
1876/80	335	9,0	771	12,0	1.903	9,0	2.111	8,5
1881/85	454	13,0	926	15,0	2.767	12,5	2.960	12,0
1886/90	448	13,0	952	15,0	2.827	13,0	3.351	14,0
1891/95	457	13,0	801	13,0	3.106	14,0	3.672	15,0
1896/1900	1.010	28,5	1.447	23,0	7.622	34,5	7.542	30,5
I alt	3.528	100,0	6.307	100,0	22.003	100,0	24.577	100,0

Det er bemærkelsesværdigt, at af dem, der blev registreret ved folketællingen 1901, var en betydelig større andel indvandret fra landdistrikterne end fra Sverige i perioden 1896/1900. Det samme var – omend i mindre grad – tilfældet for det foregående femår 1891/95. Forklaringen er, at stigningtakten i den svenske tilvandring til København i dette årti var betydeligt lavere end i de foregående årtier (jfr tabel 3). Modsat giver den kraftige tilvandring af navnlig svenske kvinder efter 1870'ernes midte sig udtryk i en højere procent end for landdistrikterne. Forskellen er navnlig markant i femårene 1876/80 og 1881/85, hvor kvinderne fra landdistrikterne noterer en procent på henholdsvis 8,5 pct. og 12,0 pct., hvorimod de svenskfødte kvinder er helt oppe på henholdsvis 12 pct. og 15 pct.

Af de i 1901 registrerede svenskfødte var 15 pct. af mændene og 14 pct. af kvinderne indvandret til København før 1871 – i begge tilfælde var andelen højere end landdistrikternes, hvor mændene tegnede sig for en andel på 10 pct. og kvinderne på 13 pct.

Sammenfattende kan det nok fastslås, at den svenskfødte befolkning i København i hele den her omhandlede periode i stor udstrækning var indvandret for at blive boende. Svenskerne var præget af en betydelig grad af immobilitet. Den svenske befolkning var mindst lige så stationær som de landboere, der fra landdistrikterne var flyttet til København.

Vedrørende aldersfordelingen giver den københavnske statistik en tabellarisk oversigt over befolkningens fordeling efter fødested for aldersgrupperne under 18 år, 18–24, 25–29, 30–59 og over 60 år. En bearbejdelse af denne oversigt for aldersklasserne over 25 år for henholdsvis personer født i Danmark, i Danmarks landdistrikter og i Sverige gives i nedenstående tabel. Når oversigten er begrænset til aldersklasserne fra 25 år og opefter er grunden den, at de svenskfødte er meget lavt repræsenteret for aldersklasserne under 25 år. At medtage dem ville følgelig forskyde sammenligningsgrundlaget. Når personer født i landdistrikterne er medtaget, er forklaringen den, at det formentlig er den gruppe, de svenskfødte bedst kan sammenlignes med.

Tabel 7.

Aldersfordelingen i København 1901 for mænd og kvinder over 24 år.

	25–29 år		30–59 år		60 år og mere							
	M		M		M							
	Antal	Pct.	Antal	Pct.	Antal	Pct.						
Fødte i Danmark	14.556	18,4	27.071	16,7	54.776	69,4	67.936	66,5	9.586	12,2	17.106	16,8
Fødte i land- distrikterne	4.815	16,8	5.260	16,2	20.379	71,3	22.025	67,8	3.390	11,9	5.190	16,0
Fødte i Sverige	631	15,1	1.121	13,6	3.043	72,6	6.194	74,9	516	12,3	955	11,5

Som sagt er de svenskfødte meget lavt repræsenteret for aldersgrupperne under 25 år. Det tyder på, at de svenskere, der er taget til København, er indvandret i en forholdsvis sen alder. Selv i aldersgruppen 25–29 år er de svenske kvinders andel en del lavere end landdistrikternes. Til gengæld er de anførte procenter for svenskere relativt høje i aldersgruppen 30–59 år, og dette er sandsynligvis en følge af det store indvandrerskub mellem 1875 og 1890. De unge årgange fra denne periode var nu rykket op i de yngre og ældre aldersklasser.

Det der imidlertid i særlig grad interesserer os i denne forbindelse er gruppen på 60 år og mere. For de svenskfødte mænd ligger procenten på ca samme niveau som for befolkningen født i landdistrikterne – snarest lidt højere – men for kvinderne til gengæld betydeligt lavere. Hvis de svenskfødte kvinder havde været stationære i samme grad som mændene, måtte man forvente, at de var stærkere repræsenteret end mændene i denne aldersgruppe, da deres middellevetid var højere. Dette er da også tilfældet med kvinderne fra landdistrikterne. Når det modsatte er tilfældet for de svenskfødte kvinder, kan forklaringen formodentlig være den, at de midaldrende svenske kvinder har udvist større tilbøjelighed til at flytte tilbage til Sverige.

Selv om kvindernes tilbagevandring til Sverige i de højere aldersklasser omkring århundredskiftet sandsynligvis var relativt større end mændenes, tyder den københavnske statistik dog på, at en væsentlig del af de til hovedstaden indvandrede svenskere havde fundet deres endelig domicil her.

Om de i provinsen boende svenskfødte – og det drejer sig i 1901 om godt halvdel af samtlige svenskere – findes ikke tilsvarende oplysninger. Men en nærmere analyse af tabel 3 tyder på, at også den i folketællingerne registrerede svenskfødte befolkning var præget af en betydelig stabilitet. Mellem 1901 og 1911 var nettoindvandringen fra Sverige meget beskeden, så beskeden at den ikke opvejede dødsfaldene blandt de i Danmark boende svenskere. Disses antal gik nemlig ned med godt 2.000 – jfr tabel 3. Og den nettoindvandring, der var, blev ganske overvejende indfanget af København og Frederiksberg, hvor de svenskfødtes antal kun faldt med mellem 300 og 400 personer.³¹ Nettoindvandringen til provinsen må have været meget ringe, hvis der overhovedet har været tale om nogen nettoindvandring, og den svenskfødte befolkning faldt her fra 18.229 til 16.470 eller med 9 pct.³² At nettoindvandringen til provinsen var ringe, eventuelt negativ, er ikke ensbetydende med, at der ikke kan have fundet en vis udskiftning sted af den svenskfødte befolkning gennem ud- og indvandring. Men den var i alle tilfælde langt mindre end tidligere. Ifølge Sundbärg var udvandringen 1901/10 kun halvdelen af den udvandring, der fandt sted 1881/90 og indvandringen ca 25 pct. lavere. Der kan derfor næppe være tvivl om, at en meget stor andel af de svenskfødte, der fandtes i provinsen i 1901, stadig var bosat her i 1911.

Resultatet af denne undersøgelse er da den, at den svenskfødte befolkning i København under hele perioden, og i provinsen i hvert fald omkring århundredskiftet, var i den grad stationær, at man nok tør anvende den af Statistisk Bureau anvendte metode til at beregne nettoindvandringen. Men undersøgelsen viser også, at om man

beregner nettoindvandringen særskilt for mænd og kvinder, under anvendelse af samme dødelighedsprocent for de to køn, indsniger der sig en fejl, idet kvindernes dødelighed er lavere – ikke alene på grund af deres højere middellevetid, men også fordi de i større omfang end mændene tog tilbage til Sverige, når de var kommet op i årene.

Disse overvejelser taler for, at man ikke ved beregning af nettoindvandringen benytter en dødelighed på 20 pct. mellem folketællingerne, som var gældende for befolkningen som helhed, men ved beregningen holder sig til 10 procent, hvorved der ifølge Statisk Bureau »næppe kan være tale om, at man anslår dødeligheden i den fremmedfødte befolkning for højt». Der turde være grund til at antage, at man ved at regne med en dødelighed på 10 pct. snarere under- end overvurderer nettoindvandringen.

Der kan naturligvis med rette indvendes mod denne metode, at den ikke tager højde for den forskellige dødelighed for mænd og kvinder. At forsøge dette har jeg ikke turdet indlade mig på, og de følgende beregninger giver blot af den grund kun en tilnærmelse til de faktiske forhold (jvf i øvrigt note 33).

For at anskueliggøre den anvendte beregningsmetode, kan man tage sit udgangspunkt i tabel 3. Der registreredes ved folketællingen i 1870 8.477 svenskfødte mænd. Med 10 pct.s dødelighed ville deres antal i 1880 være faldet til 7.630. Da der i 1880 fandtes 11.184 svenskfødte af mandligt køn, må der være nettoindvandret 3.554, og disse 3.554 udgør sandsynligvis et minimum for nettoindvandringen. Beregnet både for mænd og kvinder 1870/79 er tallene følgende.

Tabel 8.

Beregnet nettoindvandring og Sundbärgs nettoudvandring 1870/80.

	Beregnet med 10 pct.s dødelighed på grundlag af folketællingerne			Sundbärg Nettoudvandring	
	M	Kv		M	Kv
1870/79	3.554	6.744	1871/80	3.470	5.179

Den beregnede nettoindvandring 1870/79 var altså 3.554 mænd og 6.744 kvinder. Hvor rigtige er nu disse tal? For mændenes vedkommende kan den maksimale fejlmargen udregnes til ± 847 , for kvindernes vedkommende til ± 691 . Udregningen hviler på følgende data: Ifølge tabel 5 udgjorde undergrænsen for nettoindvandringen 2.707 mænd og 6.053 kvinder, idet disse tal betegnedes stigningen i antal svenskfødte 1870/79. Når stigningen betegnes som en undergrænse for nettoindvandringen, er forklaringen som tidligere nævnt, at der ikke er taget højde for de i Danmark afdøde svenskere.

Overgrænsen for nettoindvandringen 1870/79 er 4.401 mænd og 7.435 kvinder.

Overgrænsen findes ved at kalkulere med samme dødelighedsprocent i folketællingsintervallet for de svenskfødte som for den samlede folkemængde, nemlig 20 pct. af folketallet i 1870. Men der er næppe tvivl om, at denne overgrænse er sat for højt, dels fordi de indvandrede var forholdsvis unge folk, dels og navnlig fordi deres børn blev registreret som »født i Danmark», og dødeligheden blandt disse børn blev følgelig ikke medregnet under de svenskfødtes dødelighed.

Den maksimalt mulige fejlmargen for de i tabellen anførte tal for nettoindvandringen på henholdsvis ± 847 for mænd og ± 691 for kvinder, må i realiteten have været betydeligt lavere, da det dels er udelukket, at svenskernes dødelighed skulle have været 0, usandsynligt, at den skulle have været 20 pct.

Jævnføres tabellens tal med Sundbärgs, synes denne at have undervurderet den kvindelige nettoudvandring med 1500–1600 personer, hvilket også fremgik af tabel 5. Vedrørende den mandlige nettoudvandring er der en overraskende overensstemmelse mellem Sundbärgs og de beregnede tal i tabel 8. Denne overensstemmelse kan imidlertid bero på en tilfældighed, da Sundbärgs tal for nettoudvandringen som tidligere påvist er højst usikre.

Den konklusion, der kan drages på grundlag af den her anvendte beregningsmetode for nettoudvandringen på grundlag af 10 pct.s dødeligheden er, at den giver mulighed for ret groft, men dog med en begrænset fejlmargen, at anslå nettoindvandringens størrelse. Den vil derfor blive anvendt i den følgende analyse.

Betragtes derefter perioden 1880/1900 og sammenstilles folketællingernes oplysninger vedrørende forøgelsen af de svenskfødte med Sundbärgs tal for nettoudvandringen fordelt på mænd og kvinder, fås følgende resultat:

Tabel 9.

De danske folketællinger og Sundbärgs tal for nettoudvandring, fordelt på mænd og kvinder 1880/1900.

	Folketællingerne		Sundbärg		
	Stigning for m/kv		Nettoudvandring		
	M	Kv	M	Kv	
1880/89	2.344	7.310	1881/90	3.502	7.549
1890/1900	– 246	1.999	1891/1900	748	4.004

Den eneste sikre slutning vi kan drage af denne sammenstilling af Sundbärgs tal for nettoemigrationen med stigningen af svenskfødte ifølge folketællingerne er, at Sundbärg har angivet den kvindelige nettoudvandring for lavt i 1881/90. Ganske vist ligger hans tal for denne over folketællingernes, men kun med ca 3 pct., hvorimod mændenes i samme periode ligger ca 33 pct. over. Og bevæger vi os ned till tidsrummet 1891/1900 er hans tal for den kvindelige nettoudvandring endda 100 pct. højere end

folketællingernes, skønt intervallet her var på 11 år. Der er stor sandsynlighed for, at Sundbärgs oplysninger om den kvindelige nettoemigration 1881/90 er sat omkring 1.000 for lavt. Af de danske folketællingernes tal fremgår det nemlig, at der – forudsat samme dødelighed for mænd og kvinder – må være nettoindvandret 5.000 flere kvinder end mænd, men ifølge Sundbärg var der kun tale om ca 4.000.

Betragtes derefter den følgende 10-års periode – der som nævnt for folketællingernes vedkommende er en 11-års periode – nettoindvandrede der ifølge folketællingerne – stadig forudsat samme dødelighed for mænd og kvinder – 2.245 flere kvinder end mænd. Men ifølge Sundbärg nettoudvandrede 1891/1900 3.250 flere kvinder end mænd. Forholdet er altså det, at medens Sundbärg i 1871/80 og 1881/90 klart undervurderede den kvindelige nettoemigration, peger tabellens tal 1891/1900 på en overvurdering af denne.

Inden der gøres forsøg på en eventuel forklaring af detta problem, gives der i følgende tabel en oversigt over den beregnede nettoudvandring under forudsætning af 10 pct.s dødelighed i folketællingsintervallet.

Tabel 10.

Beregnet nettoindvandring og Sundbärgs nettoudvandring 1880/1900.

	Beregnet med 10 pct.s dødelighed på grundlag af folketællingerne			Sundbärg Nettoudvandring	
	M	Kv		M	Kv
1880/89	3.462	8.606	1881/90	3.502	7.549
1890/1900	1.106	4.026	1891/1900	748	4.004

For tiårsperioden mellem 1880 og 1890 er der en ganske god overensstemmelse mellem Sundbärgs og de beregnede tal for den mandlige nettoindvandring. Det samme var i øvrigt tilfældet for den foregående ti-årsperiode (se tabel 6). Derimod angiver Sundbärg nettoudvandringen af kvinder ca 1.000 personer for lavt, hvilket i øvrigt også fremgik af en analyse af cifrene i tabel 8.

For den følgende tiårsperiode 1891/1900 – for folketællingerne dog 1890/1900, altså et interval på 11 år – synes der umiddelbart at være god overensstemmelse mellem Sundbärgs og de beregnede tal for den kvindelige nettoindvandring og en mindre god for mændenes vedkommende. Men tages de forskellige tidsintervaller i betragtning, synes det klart, at Sundbärg har overvurderet den kvindelige udvandring med formodentlig omkring 400 og undervurderet den mandlige med formodentlig omkring 250.

I øvrigt viser beregningen for 1890/1900, at det er problematisk at regne med samme dødelighed for mænd og kvinder. Ifølge folketællingerne (se tabel 7) var der en difference mellem mænd og kvinder på 2.245. Ifølge beregningen var denne

difference hele 2.900. Forudsat at mændenes dødelighed på 10 pct. så nogenlunde er dækkende, må kvindernes ligge lavere. En beregnet dødelighedsprocent for kvinder på 8 pct. ville bringe overensstemmelse mellem folketællingens og de beregnede tal, nemlig henholdsvis 2.245 og 2.312.

I tiåret efter århundredskiftet vendte den svenske indvandrerstrøm, ikke i den forstand at indvandringen ophørte, men således at forstå at nettoindvandringen ikke var tilstrækkelig høj til at opveje dødeligheden blandt de i Danmark bosatte svenskere. Antallet af svenskfødte i Danmark gik med andre ord tilbage.

Dødeligheden blandt befolkningen, der i de tidligere folketællingsmellemlum havde ligget på omkring 20 pct., var mellem 1901 og 1911 faldet til 14,7 pct. af folketallet i 1901. Det er sandsynligt, at dødeligheden blandt de svenskfødte må have ligget lavere, idet deres børn registreredes som født i Danmark, og dødeligheden blandt disse således ikke belaster de svenskfødtes dødelighedsprocent. Ved beregningen af nettoemigrationen er der hidtil blevet regnet med, at den 10 pct.s dødelighed for de svenskfødte udgjorde undergrænsen for de indvandrede dødelighed. Efter århundredskiftet kan der være grund til at antage, at den snarere markerede en overgrænse, selv om de store indvandrerårgange fra 1875–1890 nu var kommet op i en ældre aldersgruppe med større dødelighed. I den følgende oversigt over Sundbärgs tal for nettoudvandringen og stigningen i antal svenskfødte efter folketællingerne er nettoindvandringen beregnet såvel ud fra forudsætningen 10 procents som 7 procents dødelighed.³³ Resultatet af sammenstillingen fremgår af tabellen.

Tabell 11.

De danske folketællinger og Sundbärgs tal for nettoudvandringen 1901/10.

	Folketællingerne		Sundbärg Nettoudvandring	
	M	Kv	M	Kv
Stigning iflg. tællingerne	–1.419	–824	203	2.124
Beregnet netto- indvandring (10 pct. døde- lighed)	–91	1.403		
Beregnet netto- indvandring (7 pct. døde- lighed)	–397	737		

Sundbärgs tal sammenlignet med de to beregninger tyder på, at han angiver nettoudvandringen for højt såvel for mænd som kvinder. I særdeleshed er det tilfældet for kvindernes vedkommende. Med en beregnet dødelighedsprocent på 10 pct. er hans oplysning om den kvindelige nettoemigration 700 for høj, og med en dødelighedsprocent på 7 pct. er den ca 1.400 for høj. Og forholdet mellem den mandlige og kvindelige udvandring er hos Sundbärg helt ude af trit med folketællingernes oplysninger.

Det fremgik af tabel 9 og 10, at Sundbärg i modsætning til tidligere havde overvurderet den kvindelige udvandring 1891/1900. Der er endnu mere evident i tidsrummet 1901–1910, hvor yderligere den mandlige nettoemigration synes at være overvurderet. Kan der findes en forklaring herpå? Teoretisk er der to muligheder: enten er Sundbärgs tal for indvandringen for lave eller hans tal for bruttoudvandringen for høje. Om indvandringen er sat for lavt i denne tiårs periode i forhold til de tidligere, har vi ingen mulighed for at afgøre. Og at udvandringstallene er for høje lyder på forhånd usandsynligt, eftersom der 1901/1910 var en uregistreret udvandring på ca 7 pct. Men alligevel er dette måske tilfældet.

Den 28/11 1884 blev der udstedt en lov: »Kungörelse angående kommissionärer för anskaffande åt tjenestehjon och andre af anställning inom och utom riket». Loven var et forsøg på at standse danske og tyske agents hvervning af svensk tyende i Sverige. Dette skulle for fremtiden kun finde sted gennem svenske autoriserede »kommissionärer» og kun efter at der var skrevet kontrakt med den arbejds-søgende.³⁴ Dog, hedder det i forordningen – og dette er i denne forbindelse det centrale – »må kontrakt ej upprättas förrän behörigt till främmande land ställdt utflyttningsbetyg för tjänestehjonet blifvit företedt». Længere nede i forordningen understreges, at tjenestefolk ikke via »kommissionären» må befordres ud af riget inden »behörigt utflyttningsbetyg blifvit hos vederbörande polismyndighet eller magistrat i afgångsorten uppvisadt». Til sidst anføres, at overtrædelse af bestemmelserne medfører bøder fra 50 til 500 kr.³⁵

Som tidligere nævnt kunne sæsonarbejdere rejse til Danmark på et »arbets- eller frejdbetyg», og de registreredes ikke som udvandrere. Som sådanne noteredes kun personer, der havde udtaget »utflyttningsbetyg». Men efter 1884-loven skulle altså de sæsonarbejdere, som gennem svenske agenter sluttede kontrakt i Sverige om arbejde i Danmark eller Tyskland – bestemmelserne gjaldt nemlig ikke for Norge – udtage »utflyttningsbetyg», og de ville dermed automatisk blive registreret som udvandrede.

Spørgsmålet er, om loven blev efterlevet, og hvis dette er tilfældet, hvilken betydning, den i så fald kan have haft på registreringen af udvandrere til Danmark. At den – formentlig med et vist efterslæb – fik betydning for registreringen – må anses for sandsynligt, selv om bevis herfor først kan siges at være til stede efter en omhyggelig gennemgang af »husförhörslängderne». Men det er måske ikke noget tilfælde, at arbejdsvandrere i Vissefjärda församling i Småland »i hvert fald» i 1890'erne forsynedes med »flyttningsbetyg».³⁶

Og at loven – hvis den efterlevedes – kunna få betydning for udvandringsregistreringens størrelse må anses for givet. Ifølge Emigrationsutredningen fandtes der i begyndelsen af 1880'erne alene i Göteborg fem kontorer, som formidlede ansættelse af tjenestefolk til Danmark. Et af dem: »Egendoms-Agentur-Bolaget Skandinavien» havde i 1882 i Danmark ansat 500–600 tjenestefolk, mest kvinder.³⁷

Det ligger nært at antage, at når Sundbärg i 1891/1900 i modsætning til tidligere angiver en større kvindelig nettoudvandring og 1901/1910 en større nettoudvandring af både mænd og kvinder end registreret af de danske folketællinger, da må forklaringen i det mindste delvis søges i en ændret registreringspraksis af udvandrere. I modsætning til tidligere er formentlig en del sæsonarbejdere blevet bogført som udvandrere.

Konklusionen af denne undersøgelse er da den, at Sundbärg og den officielle svenske statistiks tal for nettoudvandringen til Danmark er for lave mellem 1870 og 1890. Det kan fastslås med sikkerhed for tiårene 1871/80 og 1881/90, at en af årsagerne til de for lave tal skyldes, at nettoudvandringen af kvinder var væsentlig større, end det fremgår af de svenske kilder. Det må formodes, at kvinder i højere grad end mænd er udvandret uden at udtage »flyttningsbetyg». I tiåret 1891/1900 fremviser den svenske statistik derimod en større nettoudvandring af kvinder end registreret af de danske folketællinger og for tiåret 1901/1910 en større nettoudvandring for både mænd og kvinder. Der er grund til at antage, at en af årsagerne hertil skal søges i den omstændighed, at udvandrerne efter loven af 1884 i højere grad end tidligere nu også omfattede en del sæsonarbejdere.

Den store udvandringsperiode for den svenske udvandring til Danmark var tiden mellem 1870 og 1900. Det kan være rimeligt at afslutte denne artikel med en oversigt over disse tiårs samlede nettoudvandring til Danmark, dels efter Sundbärg, dels efter en beregning på grundlag af folketællingerne, idet der regnes med en dødelighed på 10 pct. i folketællingsmellemløbene blandt de i Danmark boende svenskere. De således beregnede tal torde angive en undergrænse for nettoindvandringen.

Tabel 12.

Beregnet nettoindvandring (afrundede tal) og Sundbärgs nettoudvandring 1970 – 1900.

	Beregnet nettoindvandring (Forudsat 10 pct.s dødelighed)		Sundbärg
1870/79	10.300	1871/80	8.649
1880/89	12.100	1881/90	11.051
1890/1900	5.100	1891/1900	4.752
I alt 1870/1900	27.500	1871/1900	24.452

Den beregnede nettoindvandring på 27.500 i de 30 år mellem 1870 og 1900 er at betragte som en minimumsstørrelse. Men den undervurderer næppe med mere end nogle få tusinde den nettoindvandring, der faktisk fandt sted. Når en sådan påstand tør fremsættes, er forklaringen den, at man med en dødelighed for de svenskfødte mellem folketællingerne på 20 pct. – altså svarende til hele den danske befolknings dødelighed – ville få en beregnet nettoindvandring på 34.800, altså ca 7.500 højere end de i tabellen beregnede tal. Men en så høj dødelighedsprocent blandt de svenskfødte i Danmark er, som ovenfor anført utænkelig, dels fordi indvandrerne for størsteparten var unge, dels fordi deres i Danmark avlede og afdøde børn ikke belastede deres dødelighedsprocent.

Sammenligner man tabellens minimumstal for nettoindvandringen med Sundbärgs nettoudvandring, fremgår det, at Sundbärgs tal i hvert fald er ca 12 pct. for lave. Det kan forbavse, at differencen ikke er større. Når dette ikke er tilfældet, skyldes det, at Sundbärgs for lave cifre for bruttoudvandringen fra Sverige og for højt angivne tal for genindvandringen fra Danmark til Sverige i nogen grad har udlignet hinanden.

Til slut: Det turde ikke være meget forkert, at der mellem 1870 og 1900 nettoudvandrede rundt regnet 1.000 svenskere i årligt gennemsnit til Danmark, dog under store variationer fra tiår til tiår. Men under denne strøm eller bag denne strøm fandtes kraftige med- og modstrømme, som det imidlertid kun undtagelsesvis har været meningen at komme ind på i denne afhandling.

The net immigration from Sweden into Denmark 1850–1910. A comparative investigation

The investigation is limited to the subject: the net immigration of Swedes to Denmark between 1850 and 1910. Thus it does not treat the total immigration of Swedes, but exclusively the gross immigration less the reemigration. This narrowing of the problem of immigration is a consequence of the very limited information available from the Danish censuses. These, which were made every tenth year, do not give information about emigration, nor about immigration, but limit themselves to recording – from 1870 – the number of Swedish-born staying in Denmark on February 1 the year of the census. There is reason to believe that this information is most reliable.

It is clear from the Danish censuses that the number of Swedes in 1870, 1880, 1890 and 1901 was 15,388, 24,148, 33,802 and 35,555, respectively, but that the number fell in 1911 to 33,312. The increase in the decades up to 1901 denotes a minimum for the net immigration because the Swedes who died in Denmark are not included. Their number is not known, but there is reason to believe that the mortality of the immigrants was a little more than half of that of the Danish population. Starting from a mortality of half of that of the Danish population the nettoimmigration in the census intervals is calculated. The calculated numbers should be somewhat smaller than the actual net immigration.

A comparison of these calculated numbers of the net immigration and the infor-

mation on net emigration from Sweden to Denmark in official Swedish statistics and the Emigration report yields the following results: the official Swedish numbers are too low before 1901 and especially before 1890, but they are too high for the period 1900–1910. For the whole period 1870–1900 the Swedish numbers should be increased by ca 12 per cent. That the percentage is not higher might be astonishing as it is probable that the Swedish emigration statistics especially underestimate emigration to Europe. The explanation probably is that the Swedish numbers for re-immigration from Denmark to Sweden are too high, because also Danish-born immigrants to Sweden were registered as reimmigrants.

When the information of the Swedish statistics on the net emigration to Denmark records a greater number of women than the Danish censuses in the period 1890–1900 and a greater number of both men and women in the next decade, the explanation probably is to be found in a new practice of registration as regarded emigrants. Before 1884 seasonal workers getting jobs in Denmark were not registered as emigrants, because they did not normally get emigration certificates (Swedish »flyttningsbetyg») but usually only work certificates (Swedish »arbetsbetyg»). But a law in 1884 stated that also seasonal workers, getting jobs through Swedish agents, should get »emigration certificates». There is reason to believe that the law in question – presumably enforced with a certain time lag – contributed to the Swedish official numbers for the nett emigration in the end of the 19th century being too high.

NOTER

1. *Emigrationsutredningen*, bilaga V, tabel 42, bilaga XX s 55.
2. Befolkningsforholdene i Danmark i det 19. Århundrede, *Statistisk Tabelværk (St. Tbvk)*, 5. rk. L.A., nr 5, *St. Tbvk*. 5. rk. L.A., nr 9.
3. I emigrationsutredningens betänkande s 607 giver Sundbärg med følgende ord udtryk for nettoudvandringens ufuldstændighed:
»Om våra statistiska uppgifter om in- och utvandringen vore fullständiga, skulle det naturligtvis vara af stort intresse att behandla *nettoudvandringen* med samma detaljerade utförlighet som bruttoudvandringen. Då emellertid ofullständigheten är notorisk och därtill mycket växlande för olika år och för olika grupper, blifva nettosiffrorna af mindre värde.»
4. *Emigrationsutredningen*, bilaga IV, s 250 f, bilaga XX, s 59.
5. *Nordisk Familjebok* 1905, opslagsord: betyg. Jfr A Wirén: Uppbrott från Örtagård. Utvandring från Blekinge till och med år 1870, s 21 (1975).
6. Statistisk Bureaus Historie 1899, s 76 ff.
7. *Emigrationsutredningen*, betänkandet, s 595, samt bilaga IV, s 251. Jvf. Rolf Johansson: Registrering av flyttare. *Scandia* 1976, s 169.
8. Rolf Johansson a a s 191.
9. L G Tedebrand: Sources to the History of Swedish Emigration i *From Sweden to America* 1976, s 87: »What Sundbärg calculated was not unregistered gross emigration but rather the unregistered loss of population due to external migration, as distributed according to particular years.»
10. A Wirén, a a s 28, jfr B Odén: Ekonomiska emigrationsmodeller och historisk forskning, *Scandia* 1971, s 44.
11. *BSOS*, A, Folkmängdens Förändringar i Sverige 1881–1890, s XXXVIII.
12. *Emigrationsutredningen*, bilaga IV, s 61. *BSOS* A, 1907, XLIX s XLII f.
13. Jfr K Hvidt: Flugten til Amerika 1871, s 92. O Krantz & C-Å Nilsson: Relative Income levels in the Scandinavian Countries. *Economy and History*, vol XVII (1974) s 54 f. Den danske udvandring til Sverige og de danske investeringer i Sydsvrige er i øvrigt dårligt belyst, men et omfattende statistisk materiale findes i K M:ts befallningshafvandes Femårsberättelser og i »handlingar» til samme.
14. *BSOS*, A, 1907, XLIX, s XLII ff.
15. *SOS* Folkräkningen 31/12 1910, IV, s 25 ff.
16. *Emigrationsutredningen*, bilaga IV, s 159 anmærkning.
17. *BSOS*, A, 1880, XXII:3, s XVII. *BSOS*, A, 1900, XLII:3, s XXIX.
18. Plakat 6/11 1839. Lov om Fattigvæsen 9/4 1891, paragraf 16.
19. Lovens paragraf 21.
20. *St. Tbvk*. 5. rk. L.A., nr 5, s 45, 5. rk., L.A., nr 9, s 43.

21. *St. Tbvk.* 5. rk. L.A., nr 5, s 45 note 5. rk., L.A., nr 9, s 43.
22. *St. Tbvk.* Ny række, 7. bd. s IV.
23. Femårsberättelse for Hallands len 1848. I Femårsberättelse for Kronoberg len omtales udvandringen for første gang 1851/55, men som et fænomen, der har fundet sted over længere tid. I Helsingør byfoged: Protokol over tyende (Landsarkivet, Sjælland) registreres i 1840'erne også svensk tyende, varierende årligt fra 17 i 1841 til 60 i 1848. Jfr i øvrig G Ahlquist: Sydsvensk utvandring til Danmark, *Scandia* 1976, s 193.
24. *Emigrationsutredningen*, bilaga XX, s 55 anmærkning.
25. *St. Tbvk.* 5. rk., L.A., nr 5, s 43 f.
26. Dødeligheden for den gennemsnitlige befolkning var ifølge *Danmarks Statistiske Årbog* 1871/80 19,4 pct., 1881/90 18,5 pct., 1891/1900 17,5 pct., 1901/1910 14,2 pct.
27. Folkemængden var i 1901 2.450.000, 1911 2.757.000. Antal døde i folketællingsmellemrummet 36.900.
28. *Statistisk Tabelværk til Københavns Statistik* nr 15, tabel VII og X.
29. Plakat 6/11 1839.
30. *Lovtidende* 1890, s 63 ff, 1891, s 108 ff, 1892, s 34 ff, 1893, s 251 ff, 1894, s 71 ff, 1895, s 154 ff, 1896, s 236 ff, 1897, s 144 ff, 1898, s 50 ff, 1899, s 272 ff.
31. I København faldt antallet mellem 1901 og 1911 fra 15.308 til 14.918 og steg i samme tidsrum på Frederiksberg fra 1.498 til 2.024.
32. Frederiksberg ikke medregnet.
33. De 7 % er sandsynligvis rigtigere end de 10 %, hvilket fremgår af følgende: Ifølge Historisk Statistik I för Sverige var den årlige dødelighed for mænd 1901/10 i snit for aldersklasserne 25–29 år, 30–59 år og 60 år og derover ca 6,9 og 50 ‰, for kvinder 6,8 og 40 ‰. Anvendes disse dødelighedspromiller på tabel 7 (Aldersfordelingen i København 1901 for mænd og kvinder), får man som resultat, at af de 4.190 i 1901 registrerede mænd døde i følgende 10-års periode 327, og af de 8.270 kvinder 585, hvilket giver en dødelighedsprocent for hele 10-års perioden på henholdsvis 7,8 % og 7,1 %.
34. Loven er omtalt af G Adelborg: Svenska Tjänsteflickors utvandring till Danmark, *Dagny* 1890, s 6.
35. *Svensk Författningssamling* 1884, nr 65.
36. Rolf Johansson, a a s 181.
37. *Emigrationsutredningen*, bilaga XX, s 79.